

Otobiyografiler, Kendini ve Yaptıklarını Önemsemektir

Nazire Akbulut, Ankara

Zusammenfassung

Autobiographien widerspiegeln die Wichtigkeit der Autoren und deren Leistungen

Die türkischen Schriftstellerinnen Halide Nusret Zorlutuna, İsmet Kür und Sevim Belli haben in ihren Autobiographien überwiegend ihre Jugendjahre ausführlich niedergeschrieben. Der Anlass ihres Schreibens ist zwar der gleiche, doch der Gegenstand ist unterschiedlich: Es geht bei der ersten um das Nachtrauern eines abgeschafften politischen Systems (das Osmanische Reich) und bei der zweiten um die Trauer, die eigenen Fähigkeiten nicht genügend entwickelt zu haben. Die dritte bedauert, keine angemessene Auswirkung der geleisteten politischen Arbeit (sozialistische Gedanken in der Türkei) erreicht zu haben. Sie wollen also mit ihren Werken zur Gedächtnisbildung der jungen Generationen beitragen.

Schlüsselwörter: Autobiographie, Halide Nusret Zorlutuna, İsmet Kür, Sevim Belli, Anlass des Autobiographie-Schreibens.

Abstract

Autobiographies reflect the importance of the authors and their achievements

In their autobiographies, Halide Nusret Zorlutuna, İsmet Kür, and Sevim Belli recounted mostly their youth. The reason these three authors wrote their memories is the same, yet the topics show differences: While one of the writers mourns for a political system of the past; the other feels sorrow for wasting her talents in the communal role of the mother, and the third writer regrets that the political endeavours that he laboured for did not become influential enough. Through their memories, these writers aim to contribute to development of the social awareness of the newer generations.

Keywords: Autobiographies, Halide Nusret Zorlutuna, İsmet Kür, Sevim Belli, social awareness.

1. Bireysel Tarih Belgeleri: Anı ve Otobiyografiler

20. yüzyılın ilk çeyreğinde doğan kadınlar olgunluk yaşlarında, Cumhuriyetin ilk yıllarında tanık oldukları toplumsal ve siyasi olayları, dolayısıyla ağırlıklı olarak kendi çocukluk ve gençlik yıllarını içeren yaşam öykülerini genç kuşaklarla paylaşmak üzere kaleme almışlardır. Edebiyat araştırmacılarının, toplumun merak ettiği şahsiyetlerin yaşamını kaleme aldığı *biyografiler* dışında bir de uzun söyleşiler şeklinde gerçekleşen biyografi-otobiyografi arası *nehir söyleşileri* vardır (bkz. Aslan 2006; *Milliyet-Kitap* 2007). Ancak bu makale, topluma mal olmuş şahsiyetlerin kendi hayatlarını kaleme aldıkları metinler olan *otobiyografilerden* üçünü inceleyecektir.

Otobiyografik yazılar iki işlevi yerine getirirler: Anlatıcı, kendi geçmişini ‚sorgulayarak‘ yazarken okurun da bu yazılı itiraflara inanmasını ister; okur da başkasının hayatını öğrenme merakını dindirir. Edebiyat bilimcilerin saptadıkları bu

yazın türünün özellikleri¹, geçmişe duyulan ilginin nereden kaynaklandığına ve otobiyografilere karşı çılgınlık boyutundaki tutkuya bir ölçüde yanıttır. Okur merakını, başka insanların özel hayatına, mektuplarına, güncelerine, yatak odalarına, bir başka ifade ile bireyin kısmen paylaştığı ,gizeme duyulan ilgi' olarak da tanımlayabiliriz.

Olgun yaşlarda olup uğraşları sayesinde toplum tarafından tanınmış bir kişinin, yaşamını, ağırlığı özel hayatına vererek ,önemli' kesitleriyle ve çoğunlukla *birinci tekil şahıs* ağzından anlattığı eserleri *otobiyografi*; yaşamını kaleme alan yazarın, yaşadıklarından çok tanık olduğu sosyal veya siyasal olayların paylaşımına geniş yer ayırdığı eserleri *anı* olarak sınıflandırmak eğilimi vardır. Edebiyat terminolojisi ile *anı* veya *otobiyografi* olarak tanımlanan bu eserler, *tarih metinlerinden* farklı olarak yönetimlerin veya yöneticilerin değil, bireylerin yaşadıklarını ve gözlemlediklerini belgelerler. Her iki yazın türünün amacı da geçmişte belli bir zaman dilimini daha sonraki kuşaklar için belgelemektir. Ancak, yazarları değişse de resmî tarih kesintisiz kaleme alınırken, otobiyografi veya anılar kişinin hayatta iken yazdıkları ile sınırlıdır. İki tür arasındaki fark, anlatım tekniklerinde de gözlenir; resmî tarih açıklayıcı anlatımdır, otobiyografi veya anı öyküleyici veya betimleyicidir. İfade farkından başka, bir diğer fark, iki metnin kaleme alındığı *zaman anlatımında* (bkz. Bourneur, Ouellet 1989: 132) gözlemlenmektedir. Tarih yazıcılığında, yaşanan süreç bir bir tutanaklara geçirilir, sonra siyasi sistemin bakış açısı doğrultusunda gün/ay/yıl belirtilerek art zamanlı (kronolojik) olarak özetlenir. Anı veya otobiyografiler ise çoğunlukla kişinin hafızasında kalanların bir elemeyden geçirilerek yıllar sonra kimi zaman art zamanlı (kronolojik) kimi zaman mazi koridoru (bilinç akışı) ile iç içe yazıya dökülmesidir. Bazı otobiyografilerde mektup ve günce gibi geçmişte yazılmış belgelerden de yararlanılmaktadır.

Ancak bu *bireysel* hafıza aynı zamanda *toplumsal* ve *tarihsel belleğin* de bir parçasıdır². Toplumsal belleğin kimlik kazanımındaki etkisi ise araştırmalarla saptanmıştır. Psikolojik araştırmalar ayrıca otobiyografilerin inandırıcılığını sorgulamış, otobiyografi yazarlarının kimi zaman yaşanmamış olayları yaşanmış gibi anlattıklarını da ortaya koymuştur.

Yazarların, neleri hangi oranda paylaşmadıklarına – yani yaptıkları otosansüre – pek çok açıklama getirilebilir, ancak açıklamalar bir varsayımdan öteye gidemez.

Otobiyografi yazarları yaşantılarını neden kaleme aldıklarına bir açıklama getirirken edebiyat bilimciler de bu noktada fikirlerini paylaşmaktan geri kalmamaktadırlar. Nedenler arasında, günah çıkarma, yazar ile ilgili bilinen bir olayda yazarın kendini haklı çıkarma çabası ve ayrıca „toplum içinde kimlik oluşturma ve yeryüzündeki konumunu saptama stratejisi” (Fischer 2008) sayılabilir.

¹ Otobiyografi ve anıların edebi tür özellikleri için yararlanılan kaynak: Schweickle/Schweickle (ed.)²1990.

² Otobiyografi ve anıların toplumsal hafıza oluşturmadaki işlevleri için yararlanılan kaynaklar: Assmann⁶2007; Berek 2009; Denschlag 2012; Fischer 2008; siehe Tagungsbericht 2012; Welzer 2004; Weyand/Sebald 2008.

Bu makalenin sınırları içinde tartışılacak üç otobiyografik eserin veya anı türünün hangi gerekçe ile yazıldığına yanıt aranacaktır. Ancak öncesinde anı/otobiyografi yazarları, gerek birincil eser durumundaki kendi kalemlerinden *ayna-benlikler* gerek – sınırlı da olsa – ikincil eserlerdeki *ötekiler* olarak tanıtılacaklardır.

Anı veya otobiyografileri ile edebiyat sahnesine çıkan Türk kadınlarının çoğu İstanbul çevresindedir. Elinizdeki makaleye konu olan anı/otobiyografilerin yazarları Halide Nusret Zorlutuna, İsmet Zorluhankızı-Kür ve Sevim Belli Türkiye'nin farklı illerinde kısa veya uzun süreli yaşamalarına rağmen, kişilikleri İstanbul kent kültüründe oluşmuştur. Yazarların anı/otobiyografileri, kültür tarihi ve feminist açıdan yorumlanacaktır.

2. Bir İdealistin İki Edebiyatçı Kızı

Çağdaş Türk edebiyatının iki kadın yazarı Halide Nusret Zorlutuna ve İsmet Kür, daha çok kardeşi Avnullah Kâzımî'nin adıyla tanınan, Erzurumlu Zorluoğullarından Mehmet Selim Bey'in hayattaki iki çocuğudur. Avnullah Kâzımî, II. Abdülhamit döneminde yaşayan gazetecilerden biridir. Şahsını değil toplumu düşünen tüm entelektüeller gibi o da eleştirel yapısı ve gelecek ile ilgili düşünceleri yüzünden sürgüne gönderilir ve hatta yedi yıl zindanlarda kalır. Özgürlüğüne kavuştuktan sonra ‚Mutasarrıf‘ olarak Kerkük'te görevlendirilir. Gerek Kerkük yolculuğu sırasında gerekse Kerkük'e vardıktan kısa süre sonra hakkında çıkarılan dedikodu ve karalamalar yüzünden saldırılara uğrar, tekrar tutuklamalarla karşı karşıya kalır. Temize çıktıktan sonra Kerkük mutasarrıfı olarak hizmet verdiği yıllarda rüşvetsiz ve canla başla çalışması sayesinde yıllar sonra dahi Kerkük halkı tarafından saygı ile anılır. Avnullah Kâzımî politik olarak çağının çok ilerisinde biri olduğunu, daha 1916 yılında ideal yönetim biçiminin cumhuriyet, hatta daha sonraları sosyalizm olduğunu dile getirerek göstermiştir (Kür 2011: 296; Zorlutuna 2009: 30). Avnullah Kâzımî'nin iki yetenekli kızının yanı sıra torunları da edebiyatçı kimlikleri ile tanınmaktadırlar.

2.1 Muhafazakârlık ile Modernlik Arasında Hibrit³ Bir Kadın Edebiyatçı: Halide Nusret Zorlutuna⁴ (1901-1984)

„Hürriyet Kahramanı” Avnullah Kâzımî'nin büyük kızı Halide Nusret, zindanlarda yatan babasını ilk kez yedi yaşında görür. O güne kadar annesi ve Hacı Dedesi ile – bu yaşlı adam büyük dedesinin büyüttüğü bir mürittir – İstanbul'da büyükçe bir yalıda yaşar. Babasının hapiste olduğu yılları, artık hayatta olmayan mürşit dedesinin müritlerinin maddi ve manevi destekleri sayesinde büyük oranda sorunsuz atlatırlar. Zorlutuna'nın dile getirdiği kadarı ile – erkek kardeşinin ölümü dışında – hayatının en mutlu yılları, aile bireylerinin hem bir arada yaşamaları hem de maddi sıkıntıdan uzak olması nedeniyle, Kerkük'te geçmiştir. İstanbul'a döndükten kısa bir süre sonra babasının ölümü ile „Ağlayan Kahkahalar” (1917) adlı ilk edebî eserinin yayını aynı döneme rastlar. Varlıklı bir ailenin biricik kızı olan annesi Ayşe Nazlı Hanım'ın

³ ‚Melez’ veya ‚karma’ durum kimilerine göre olumlu kimilerine göre olumsuz olduğu için, yabancı kavramla ifade etmeyi yeğledim.

⁴ Zorlutuna'nın yaşam öyküsü ağırlıklı olarak yazarın otobiyografik eseri *Bir Devrin Romanı*'ndaki bilgilere dayanmaktadır.

mücevherlerinin satışı ile bu ilk dönemi atlattılar. Halide Nusret, Erenköy Kız Lisesi'nde öğrenimini tamamladıktan sonra İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümüne devam eder (bkz. Zorlutuna 2015). Ekonomik sıkıntılar, bir an önce çalışmasını zorunlu kılar. Dârümuallimât sınavlarına girip öğretmen olma hakkını elde eder (Wikipedia) ve 33 yıl boyunca Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde lise öğretmeni olarak çalışır. Kendisi ile aynı dünya görüşüne sahip Süvari Binbaşı Aziz Bey'le evliliği 45 yıl sürer. Ergün adlı bir oğlu, Emine Işımsu Öksüz adlı, ebeveynleri gibi sağ görüşlü, yazar bir kızı vardır.

Değişik edebiyat dergilerine yazı gönderen şaire ve yazar Halide Nusret Zorlutuna⁵, 1976'da yayınlanan *Bir Devrin Romanı* (32009) adlı, yaşadığı döneme ilişkin toplumsal olaylar ve değişimlerin arka planına çok girmeden yaptığı bireysel değerlendirmelerinin yoğunluğundan ötürü otobiyografî sayılabilecek nitelikteki anılarında, içinde yer aldığı dernek ve politik faaliyetlerden (bkz. Zorlutuna, wikipedia) hiç söz etmemektedir. İki büyük bölümden ve sayısız alt bölümden oluşan anılar, art zamanlı (kronolojik) olarak anlatılmıştır. Anılar, ağırlıklı olarak öğretmenlik yıllarını, kendini pek güzel bulmamasına rağmen sayısız hayranının ve görücülerinin maceralarını, ayrıca ünlü simaları ile İstanbul'un edebiyat çevrelerini de kapsamaktadır. Anlatımda, „rapor etme” duygusu hâkim olduğu için, duygusal paylaşım yüzeysel kalmaktadır. Bu nedenle okur, anlatılanlara ortak olamamakta ve dildeki otoriter biçimden dolayı yazarın duygularını hissedememektedir. Sayfalar arasına gelişigüzel serpiştirilmiş, eşinin subay üniformalı pek çok siyah-beyaz resmi, anıları zenginleştirmekten uzaktır. Halide Nusret'in hafızasında kalan ve anlatılmaya değer bulduğu 304 sayfalık anılarında, kardeşi İsmet Kür'e – İsmet Kür'ün tam tersi tutumuna karşın – çok az ve yüzeysel yer vermiştir. Yaşamının 29 yıllık bölümünü, bir ölçüde ayrıntılı anlatan Halide Nusret, geri kalan 40 yılını sadece iki anı ile altı sayfaya sığdırmıştır.

Arapça ve Farsçayı yazıp konuşan muhafazakâr yazar, dünya görüşünü olaylara getirdiği yorum ve anılarında kullandığı dinî terminolojiyle desteklemektedir. Özel hayatında ve meslek hayatında yapmış olduğunu düşündüğü fedakârlıklar nedeniyle yaşamına pişmanlık ile bakan Zorlutuna, vatanseverliğinin üstünde çok durmuştur. (Zorlutuna 2009: 117-121; 175-178; 240; 257; 260; 296; 302)

2.2 Cumhuriyet Değerlerine Bağlı İsmet Kür (Zorluhankızı, 1916-2013)⁶

Avnullah Kâzîmî'nin küçük kızı Halide İsmet Zorluhankızı, „Kanun çıkınca Zorluhankızı soyadını [almış], çünkü İsmet'i erkek ismi sanıyorlar[mış]” (Çobankent 2012), daha altı aylık iken babasını kaybetmiştir. Abla Halide Nusret'in şımarttığı İsmet (Kür 2011: 281) otoriter ve tutucu annesi ile hep çatışma halinde, tam bir kentsoylu olarak büyür. Abla Halide Nusret sayesinde daha beş yaşında iken İstanbul'un kalburüstü simaları olan edebiyatçılar ile aynı ortamlarda bulunur ve sonraki yıllarda

⁵ Halide Nusret Zorlutuna'nın eserlerini mekan-zaman bağlamında inceleyen Coşkun (2011), yazarın özgeçmişine az yer vermiştir.

⁶ Kötü bir tesadüf olsa gerek, hakkında Johannesburg'da bildiri sunulduğu günlerde İsmet Kür Türkiye'de vefat etti. İsmet Kür'ün hayatı hakkındaki bilgiler anılardan derlenmiştir.

edebiyat dünyasına girer. Bu nedenledir ki anılarında abla Halide Nusret ve edebiyatçılar sayfalarca anlatılmaktadır.

Gazi Eğitim Enstitüsü'nü bitirdikten sonra İngiltere ve Amerika'da çeşitli seminerlere katılan İsmet Kür, edebiyat öğretmeni, eğitim bilimci, gazeteci, araştırmacı-yazar, yazar ve kültür ataşesi olarak çalışır. Üniversite yıllarında tanıştığı Azerbaycan mültecilerinden Behram Kür ile yapmış olduğu evliliğini yanlış bulan yazar, boşanamadığı gibi⁷ istenmeyen iki hamilelikle Pınar ve Işılar adlı iki kız çocuğu dünyaya getirir, fakat onlara aşırı bir sevgiyle bağlanır. Her yurtdışı görevine çocuklarını da yanında götürerek onların gelecekteki meslek hayatlarına katkı oluşturacak olanaklar sağlar. Pınar Kür yazar, Işılar Kür ise heykeltıraş olarak ünlenir.

İsmet Kür'ün 1995'te yayınlanan *Yarısı Roman* (2011) adlı eseri bir otobiyografidir, çünkü eserin merkezinde yazarın kendisi ve yaşantıları yer almaktadır. Yazar, günce formatında ve art zamanlı kurguladığı otobiyografisinde yer verdiği çağrışımlarla geçmişe oldukça sık uzanmaktadır. İki bölümden oluşan özyaşam öyküsünün Birinci Bölüm'ü *ayna benliktir*, başka bir ifade ile kendi kendini betimlemedir. İkinci Bölüm'de ise başkalarına yazdığı veya başkalarından aldığı mektuplardan bölümlerin yer aldığı, kısmen *yabancı bakış açısı* hâkimdir. Böylece hem Birinci Bölüm'de anlattıklarını onaylatmış hem de başkalarının – ki bunlar samimi arkadaşlarıdır – kendisi hakkındaki (olumlu) fikirlerini okurla paylaşmış olur. Yetmiş dört yaşında „18 Eylül 1990/ Kuşukent”te yazmaya başlayan İsmet Kür, duygusal, hayat dolu ve rahat bir üslupla kaleme aldığı günce niteliğindeki otobiyografisinin bazı bölümlerine tarih yerine büyük harflerle başlıklar atmıştır (SABAHA KARŞI). İsmet Kür, yazdıklarını güçlendirmek üzere kitabın sonuna 35 karelik „Albüm” ekleyerek eserini zenginleştirmiştir. Bu yaşam dolu, hırslı kadın, 433 sayfalık paylaşımında özellikle gençlik ve olgunluk yıllarını ayrıntılı bir şekilde kaleme almıştır. Olgunluk yıllarına ilişkin olarak yaşadığı mutsuz evliliğini, adlarını bir bir sıraladığı hayranlarını ve adı dışında pek çok özelliğini saydığı sevgilisi ile buluşmalarını saklamadan paylaşmaktadır. Cesaretinin farkında olan İsmet Kür, otobiyografiyi, isminden de anlaşılacağı gibi, belgeselden çok edebî bir eser olarak değerlendirmektedir.

„Bir yazar neden anılarını yayımlar?.. Yaşamını çok ilginç ya da başkalarına ışık tutacak kadar önemli bulduğu için mi?.. Hayatının kimi bölümleriyle övünmek, başarılarını sergilemek?.. Sanmıyorum, bana kalırsa, tıpkı roman yazıp yayımlamak isteği gibi bir şeydir bu... yani, sebep aynıdır... Ancak, anı yayımlamak bir hayli cesaret ister... Aradaki fark sadece budur.” (Kür 2011: 69-70)

Arkadaşı Nimet Özlü'nün ısrarı ile otobiyografisini kaleme alan İsmet Kür (2011: 192), anı veya otobiyografinin gerçeklik boyutunu vurgulamak için eserini, biçimsel olarak günce şeklinde kurgulamış, ansiklopedik bilgi ve mektuplarla zenginleştirmiştir. İçerik açısından, belleğin bireye „ihanetini” dikkate alarak; hayallerin, özlemlerin ve kurgusal olanın da anılara istem dışı karışmış olabileceğini düşünerek eserinin ismini o doğrultuda uyarıcı bir başlık olarak atmıştır: *Yarısı Roman* (a.g.e.: 192-193). İsmet Kür'ün otobiyografisini kurgusallık ne oranda melezleştirmiş sorusunu yanıtlamak bu

⁷ Kür'ün anılarında ifade edilmemesine karşın, writersofturkey.net'te yazarın yaşamöyküsü aktarılırken, 1962'de boşandığı ifade edilmektedir.

makalenin sınırlarını zorlar. Ocak 2013'te hayata veda eden, cumhuriyet ilkelerine bağlı, sosyal demokrat, sıra dışı bu kadın, aslında toplumsal değerlere oldukça bağlı bir anlayışa sahip olduğunu kendisi de esefle itiraf eder. Kendi özelinde, kadının toplumsal rolünün doğuştan getirdiği yeteneklerini baskıladığı görüşünde olduğu için, yaşamına dönüp baktığında bu açıdan burukluk duymaktadır.

3. Bürokrat Babanın Komünist Kızı: Sevim (Tarı) Belli (1925)

Beş çocuklu ailenin ikinci çocuğu olarak 1925 yılında İstanbul'da doğan Sevim Tarı, anne tarafından, geleneklerine bağlı, dinî ve dünyevi olguları ayrı tutmasını bilen Karadenizli, varlıklı Kalkavan ailesinin torunudur. İçgüvey olan babası İsmail Hakkı Bey, cumhuriyetin kurulmasından önce muhalif kimliği ile aktif politik yaşamın içindedir. Cumhuriyetin ilanından sonra da çeşitli illerde emniyet müdürlüğü yapmıştır. Kızlarının temel eğitimine önem veren aile Sevim Tarı'nın, dedesi ve anneannesinin yanında, İstanbul'da okumasını sağladıkları gibi, ailesini özleyen kızlarının okul hayatının bazı yıllarını kendileri ile birlikte Anadolu'nun değişik kentlerinde geçirmesine de engel olmamışlardır (Belli 2006: 92; 97; 116; 129).

İstanbul'da, yalılarda sevgi dolu aile bireyleri arasında büyüyen Sevim Tarı, menenjit hastalığı sonucunda bedensel ve zihinsel engelli olan ablası nedeniyle olsa gerek, toplumdaki her türlü azınlığa karşı çocuk yaşta bir duyarlılık geliştirir. Toplumdaki sosyal ve etnik azınlıklarla kurduğu bu dayanışma; onları sahiplenme, onların haklarını savunma, onlar için mücadele etme anlamlarını içerirken her türlü küçültücü acıma duygusundan uzaktır.

Sevim Tarı tıp tahsili yıllarında sol düşünce ile tanışır. Anılarında bu süreç üstü kapalı anlatılır. Duyma kaybı nedeniyle geçirdiği ameliyatlardan sonuç alamayınca yurt dışında ameliyat olmak üzere Amerika'ya gider. Kaldığı süre ve görünürdeki amacı net olmamakla birlikte İngiltere ve Paris'te de yaşar. Türkiye Komünist Partisi (TKP) kuryesi olarak İstanbul'da tutuklanır, uzun yıllar hapisanede kalır. Hapiste iken, TKP lider kadrosundan, kendisi gibi tutuklu Mihri Belli ile evlenir. Özgürlüğüne kavuştuktan sonra iki çocuk annesi olan Sevim Belli siyasi çalışmalarında eşine hep destek olur. Ülkedeki devlet hastanelerinde yapamadığı doktorluğu, 1960'lı yıllarda iki oğlu ile birlikte gittiği, „sosyalizm” ile idare edilen Cezayir'de deneyimler. Yurda döndüğünde Ankara'da ikamet etmeye başlar. 1971 muhtırası sonrasında olağanüstü dönemde tekrar tutuklanır ve üç yıl hapis yatar. 1980 darbesinin ardından iki yıl kaçak yaşamadan sonra, zorunlu olarak 1982 yılında İsveç'e iltica eder.

İnançlı bir sosyalist, sosyalist teori kitaplarının çevirmeni ve son eseri ile edebiyatçı Sevim Belli'nin⁸ anıları *Boşuna mı Çiğnedik?* (2006), 1 Mayıs 1977 olaylarının betimlemesi ile başlar, 784 sayfalık anlatının çıkarımı olan siyasi bir olgunun, yani „devrimci olma ve devrimciliği bir yaşam biçimi olarak algılama”nın

⁸ Sevim Belli'nin çevirdiği eserlerden seçti: *Karl Marx, Ekonomi Politğin Eleştirisine Katkı; Charles Darwin, Türlerin Kökeni; Karl Marx, F. Engels, Alman İdeolojisi [Feuerbach]; Karl Marx, F. Engels, Fransa'da Sınıf Savaşları 1848-1850; Vladimir İlyiç Lenin, Materyalizm ve Ampiryokritisizm: Gerici Bir Felsefe Üzerine Eleştirel Notlar; Zubritski Mitropolski, İlkel, Köleci ve Feodal Toplum Kapitalist Öncesi Biçimler.*

(Belli 2006: 783) betimlemesi ile biter. Dünya görüşü doğrultusunda mücadele veren, ödünsüz ve kararlı bu entelektüel kadının açık yüreklilikle kaleme aldığı anıları arasında özel yaşamı esere zayıf ışık huzmeleri gibi sızar. Amacı okuru, politik olarak aktif bir ailenin – sınırlı biçimde – özel hayatına, – ayrıntılı bir şekilde – devlet ve sosyal çevresi ile ilişkilerine tanık etmektir. Tarı-Belli, meraklı okurlarına otobiyografisinde hayatının ilk kırk yılında yaşadıklarını seçki şeklinde anlatıyor; yaklaşık son yirmi yılına ise yer vermiyor. Politik sorumluluklarıyla ters düşen iki aktivist dışında, ne bireyler itham edilir ne de politik sınırlar deşifre edilir.

Sevim Belli'nin anılarında Karadeniz kelime hazinesinin metni ne kadar zenginleştirdiği ve otuz yıldan beri yurt dışında yaşayan biri olmasına rağmen, Türkçeyi kullanmaktaki ustalığı dikkat çeken önemli özelliklerdir; peç/peçka (2006: 97) bir kat kalorifer sistemi; zutra (a.g.e.: 95) en gözde, favori; tezvîrat (a.g.e.: 405) yalan dolan şeyler; iğva (a.g.e.: 317) baştan çıkma; ilanihaye (a.g.e.: 281), sonsuza kadar; allame (a.g.e.: 274) derin ve çok bilgisi olan; sigâ (a.g.e.: 249) kapasite vb. Sevim Belli güçlü karakterini, zaman zaman alaylı ve hicivli üslubuna rağmen (a.g.e.: 368; 367; 372) kapsamlı anıları boyunca her satırda hissettirmektedir.

Sevim Belli'nin, politika ağırlıklı anılarını yazma nedenini araştırdığımızda, 1951'den sonra başlayan tutuklamaların sorumlusu olarak suçlanmasına, deneyimleri ışığında açıklık getirme isteğini gösterebiliriz:

„Şurasını iyice belirtmekte yarar var: Tahkikat ben Parti neşriyatını ‚yakalattığım‘ için başlamamıştır, tersine tahkikatı başlatmaya ‚karar verildiği‘ için ve ben Türkiye'deki Zeki Başımın ile temasım yüzünden tutulduğum için neşriyat ele geçmiştir. Bu nokta önemlidir. 1947'den beri sürdürülen bir polis çalışmasının ürünüdür 1951-53 tevkifatı.” (a.g.e.: 364)

Eşitlik ilkesini düstur edinmiş sosyalist dünya görüşünde bir kadın olmasına rağmen, klasik eş sorumluluğunu üstlenmiş, kocası Mihri Belli'nin politik uğraşlarını gereği gibi yerine getirmesi için, tipik bir Karadeniz kadını olarak ailenin maddi ve manevi yükünü üstlenmeyi görev bilmiştir. Bir anne olarak, iki oğlunu sevgi ile büyütme, donanımlı kılmak ve iyi bir eğitimden geçirmek için çırpınmış, ancak 12 Eylül darbesi onları birbirinden ayırmıştır. Çocukları ile yıllarca ayrı yaşamının aralarında görünmez uçurumlara yol açtığını, üstü kapalı bir ifade ile kendi gerçeği olarak buruklukla saptamaktadır.

4. Üç Kadın Yazarın Cumhuriyet'e Bakışları

Halide Nusret Zorlutuna, Halide İsmet Kür ve Sevim Belli mücadele ile özdeşleştirdikleri gençlik yıllarını ve bu yıllarda yaşadıklarını, olgun yaşlarında değerlendirdiklerinde, eksikliklerini hissettikleri konunun üzerinde durmuşlardır. Yazarların her biri, kendilerine yapıldığını düşündükleri ‚kadir bilmezliği‘ eleştirmektedirler. Onların yaptıkları fedakârlıkları ne bireyler ne de toplum takdir etmiştir. Zorlutuna, yıllarca ailesine ve ülkesine hizmet etmek için kendi isteklerinden feragat ettiğini düşünmektedir. Kür, doğuştan sahip olduğu yeteneğin ve sonradan kazandığı donanımın gereğini yeterince yerine getirememiş olmanın burukluğu içindedir. Belli ise, içindeki insan ve ülke sevgisine rağmen arkadaşlarıyla birlikte, bu iki değere hizmet etmekten devlet tarafından alıkonmanın üzüntüsünü yaşamıştır.

Farklı karakter ve dünya görüşlerine sahip olsalar da yazma gerekçeleri bu karakter ve dünya görüşleri doğrultusunda şekillense de otobiyografilerini/anılarını incelediğimiz kadın yazarları birleştiren bir başka nokta daha bulunmaktadır: Yazarların yaşamlarının önemli bir bölümüne cumhuriyet değerleri damgasını vurmuştur. Bu nedenle makalenin son bölümünde Türkiye Cumhuriyeti'nin entelektüel üç kadın yazarına iki açıdan bakılacaktır:

- Cumhuriyet Dönemi kadını, konumunu 'doğru' değerlendirebiliyor mu?
- Yazdıkları dönemden yaşadıkları döneme eleştirel bakabiliyorlar mı?

4.1 Ümmetçi Yazar, Milliyetçi Sisteme Karşı

Cumhuriyetin ilanından önce 1901'de doğan Halide Nusret Zorlutuna, Kurtuluş Savaşı başladığında karakterinin oturduğu bir yaştadır. O güne kadar annesi, Balkan göçmeni Ayşe Nazlı Hanım hapisteki kocasını beklerken tek ilgi odağı olan kızına, dindar, gelenekçi ve otoriter yapısı ile rol modeli olmuştur. „Dört yaş, dört ay, dört günlük iken” annesinin başlattığı dinî eğitim, genç kızın yaşam biçimini belirlemiştir. Annesinin yaşam biçimini destekleyen rahmetli büyükbabasının mürşit-mürit ilişkileri ve babasının hoşgörülü dindar kimliği, dinin Halide Nusret'in yaşamındaki doğal rolünü pekiştirmiştir. İçinde bulunduğu koşullar nedeni ile babası Avnullah Kâzimî Bey'in eleştirel yapısı, kızı üstünde pek etkili olamamıştır.

Halide Nusret'in cumhuriyete karşı duyguları ‚çelişki' kavramı ile tanımlanabilir. Kurtuluş Savaşı'nı, ülkenin yabancı işgalinden kurtarılması bakımından coşku ile destekler, ancak çok kültürlü Osmanlı İmparatorluğu'ndan milliyetçi Türkiye Cumhuriyeti'ne geçilmesini sağlayan kurucuya mesafelidir.⁹ Osmanlı, Mütarekeyle düşmana kayıtsız şartsız teslim olduğu ve kendisinin de nefret ettiği Rumların „şımarık” davranışlarına tanık olmak zorunda kaldığı için, adını anmadığı Kuva-yi Milliye'ye sıcak bakmaya başlar. Ancak illegal yürütülen bu mücadeleye Halide Nusret'in iki şair arkadaşı katılmak isteyip de geri çevrilince yazarda bu birliklere karşı tekrar öfkeli bir mesafe oluşur. Osmanlı Dönemi'nde kadınların kocalarından ayrı, soyluların halktan farklı gezme alışkanlıklarından, haremdeki kadınların coşkulu, samimi sohbetlerinden hayranlıkla bahsetmektedir. Özlemine duyduğu bu sistemin hâkim olduğu dönemde on iki yaşında iken evlilik teklifi alması sonucu geleneksel kadın rolüne zorlanmasına ise isyan eder. Okur, kadının meslek sahibi olmasını, öğretmenlerin devrimleri topluma yaymasını; kıyafet devrimini Halide Nusret'in hep desteklediğini, ayrıca kent yaşamının yeni beklentilerini yerine getirdiğini, örneğin balolara katılmak için özel dans dersleri aldığını, onun anılarından öğrenmektedir. CHP'ye kırılmış bir milletvekili adayı olarak, anılarını yazdığı dönemde, cumhuriyet ile kendi gençlik yıllarına artık eleştirel bakmakta, cumhuriyetin desteğiyle türeyen burjuvazinin yeni kesimine öfkelenmekte, Atatürk'ün halkı bazı durumlara „mecbur” tutmasını yadsımaktadır (Zorlutuna 2009: 238-240).

⁹ Oysa 1926'da yayınlanan *Çocuk Dünyası* dergisinde Halide Nusret'in “Gazinin Başı” adlı Atatürk'e övgü dolu şiiri yer almaktadır. Bkz. Kür 1991: 486.

4.2 Sistemi Değil, Kiřileri Eleřtiren Sosyal Demokrat

İsmet Kür'ün otobiyografisinde cumhuriyet kadını eğitim görme, meslek edinme ve uygulama, seyahat etme hakkı açısından erkekle eşittir. Bu haklara inanan ve bunlardan yararlanan Kür, yine de anne ve eş gibi klasik toplumsal cinsiyet rolünden pek kopamamıştır. Çocuk istememiş, ancak çocukları olduğunda da anaç bir tutumla, toplumsal beklentilerin de ötesinde üzerine düşeni yerine getirmiştir. Evlilik kurumunun bireysel hayata ilişkin fedakârlık beklentisine karşın İsmet Kür, bireyselliğini korumak adına ayrı odalarda yatma düşüncesini dile getirmiş ama eşine kabul ettirememiştir. Evliliğinin ilk yıllarında boşanmak istemiş, ne yakın çevresine ne de mahkeme heyetine durumunu yeterince gerekçelendiremeyeceğine inandığı için dava açmamıştır (Kür 2011: 19-20).

Cumhuriyet Dönemi ile birlikte kamusal alanda farklı meslekte çalışmaya başlayan pek çok kadından biri olarak İsmet Kür de uzun yıllar TRT Çocuk Saati'ni hazırlayıp sunmuş, çocuk ve okul tiyatrolarında çalışmıştır. Ablası ile aralarındaki on beş yıllık yaş farkından ötürü, ablasına kardeşten çok ikinci ve sevimli bir ,anne' rolü biçmiştir. Buna rağmen ablasının dindar kimliğinden çok, cumhuriyet ilkelerindeki ,laikliği' benimsemiştir. Kür'ün otobiyografisinde, ,gençler için asıl ibadetin, çalışıp ülkeyi kalkındırmak' olduğu düşüncesi vurgulanmış, günlük yaşamdaki dinî uygulamaların ise yaşlı kişilere bırakılması gerektiği hissettirilmiştir. Atatürk'e hayranlığını, Atatürk ile ilgili kitap yazmasıyla da somutlaştırmıştır. Ülkesi ile ilişkileri değerlendirildiğinde, Kurtuluş Savaşı ve onu takip eden burjuva sınıfını dönüştürme ve geliştirme (devrim) yıllarında devlet ile hep, iktidar ile de dönem dönem barışıktır. Türkiye Cumhuriyeti'nin olumsuz gidişatından Demokrat Parti'nin iktidar kadrosu kadar seçmenini de – bunlardan birisi de ablasıdır – sorumlu tutar. Sol kimlikleri ile tanınan Kemal Tahir, Vedat Nedim Tör, Suat Derviş ve Ruhi Su ile yakın dost olan İsmet Kür, 68 Kuşağından üç gencin asılmasına otobiyografisinde üzgün ama suskun bir biçimde tanıklık eder.

4.3 Burjuva Devrim Liderinden Kopmayan Bir Sol Anlayış

Sevim Belli'nin cumhuriyete olumlu bakışı, Atatürk'ün yaşadığı zaman dilimi ile sınırlıdır. Dolayısıyla İsmet İnönü CHP'si de DP ve sonrası da ona göre sorunludur. Bu açıdan, Halide Nusret Zorlutuna'dan çok İsmet Kür ile aynı noktada buluşur. Belli, okul yıllarında kendi kuşağının cumhuriyet değerlerine saygısını ve bayramlardaki coşkusunu gurur içinde, mutluluk ve özlem ile anmaktadır. Üniversite döneminde Marksist-devrimci bir genç kuşağın temsilcisi olarak, ülkenin duraklama yaşadığını, hatta geriye gittiğini düşünerek, sol çevrelerle bağlantı kurup çözüm arar. Cumhuriyetin desteklediği, gelişmekte olan burjuva sınıfından bir ailenin anne tarafından genç bir üyesi olan Belli, „imtiyazsız, sınıfsız, kaynaşmış bir kitle” (2006: 76) olmadığımızı görerek bunun için mücadele eder. Geçmişe baktığında ve annesinin yaşadığı kuşakla kendi kuşağını karşılaştığında, „Türkiye'nin Atatürk gençliği olmanın tüm” (a.g.e.: 98) olanaklarını kullandığını memnuniyetle ifade etmektedir. Geçmişini değerlendirdiğinde genel olarak olumlu bulduğu tek dönem Atatürk'ün hayatta olduğu yıllardır.

5. Çıkarım

Halide Nusret Zorlutuna, İsmet Kür ve Sevim Belli'nin otobiyografi veya anıları ortak paydaları açısından değerlendirildiğinde, entelektüel cumhuriyet kadınlarının profili ortaya çıkmaktadır; yazarlar, İstanbul'da ikamet eden aristokrat veya burjuva kökenli ailelerin kızlarıdır. Varlıklı veya bürokrat ailelerde yetişen genç kadınlar, kurumsal eğitimden yararlanma olanağı bulmuşlardır. Cumhuriyet gençleri olarak betimleyebileceğimiz bu kuşak, politik bilince sahip baba ve geleneksel yapıyı koruyan anne rol modelleri ile yetişirler. Ayrıca yazmaya değer gördükleri anıları, – belli konularda otosansür uygulanmakla birlikte – gözlemlerini, hayallerini ve doğal olarak dünya görüşlerini yansıtır. Makaleye konu olan bu üç kadın yazar, inandıkları dünya görüşlerini olumlu göstermeye çalışmışlardır.

Halide Nusret Zorlutuna'nın otobiyografik bir eser yazma nedenini, ailece uğruna sıkıntı çektikleri toplumun vefasızlığına kırıncılığını, yaşamı boyunca tutarlı ve ilkeli kaldığını, milliyetçiliği-ümmetçiliği ile övünmesini ve babasının aksine ,devletçiliğini, militaristliğini ve otorite hayranlığını' okuruna aktarma isteği ile açıklayabiliriz. Zorlutuna'nın amaçlamadığı ancak kendini görünür kılan bir başka gerçek ise, çocukluk yıllarında aldığı (dinî) eğitimin kadın kimliğini etkileme derecesinin ortaya çıkmasıdır. İfade etmeden geçilemeyecek bir başka nokta ise Zorlutuna'nın, vatanseverliği – babasının aksine – sisteme mutlak bağlılık ile karıştırmasıdır. Bu nedendir ki, kendisi de Cumhuriyet'in nimetlerinden yararlanmasına rağmen, Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılına, Cumhuriyet'in de kuruluşuna üzölmektedir.

İsmet Kür, Cumhuriyet'in kadına sağladığı olanaklardan oldukça yararlandığı, sağlanan olanakların toplumsal yaşamı geliştirdiği ve sahip olduğu yetenekleri, yeterince ,feminist' davranmadığı için heba ettiğı görüşündedir. Cumhuriyetin sağladığı olanaklarla şekillenen aydın arkadaş çevresinin varlığından mutludur. Ancak – doğrudan ifade etmese de – aile içi geleneksel eğitimin, sahip olduğu yetenekleri körelttiğı veya verimli kullanmasının önüne geçtiğı, yeteneklerini geliştirecek radikal kararlar almasını engellediğı görüşündedir.

Son olarak Sevim Belli, ,1990'lardan sonra sol görüşün inişe geçtiğı ve sol dünya görüşüne sahip bazı kişilerin ideallerini kaybettiğı' iddialarına karşı yazıldığı izlenimini veren eserinde (Belli 2006: 490), bu yanlış tezi çürütmeyi amaçlar gibidir. İlkelerine bağlı, içinde bulunduğu toplumu seven Türkiye solunun, aile, toplum ve siyasi erk ile ilişkilerinde yaşadığı ötekileştirilmeyi; topluma hizmet isteklerinin engellenmesini; sol dünya görüşüne sahip insanlar hakkında iddia edilen ve topluma empoze edilen önyargılar ile ilgilerinin olmadığını yeni/genç okur kitlesi ile paylaşmak en önemli amaç olarak görünmektedir. Sevim Belli'nin amaçlamadığı halde, okurla paylaştığı bir özellik ise kendi toplumsal cinsiyet rolü ile ilgilidir: Devrimci bir kadın olarak teoride ve eylemde hiçbir sorumluluktan kaçınmayıp her ortamda bulunmasına rağmen, geleneksel kadın kimliğinden (eş ve anne olarak toplumsal cinsiyet rolünden) uzaklaşmamış olmak (Belli 2006: 236; 372; 406; 412; 444-446; 490; 617-621).

Cumhuriyetin kadınlara kazandırdığı haklardan yararlanan kent soylu veya burjuva kadınlar, aslında geleneksel ve toplumsal rollerinden ne kendileri

sıyrılabilmişlerdir ne de toplum onların bu rolden sıyrılmalarına izin vermiştir. Yine de kendilerini ve yaptıklarını önemsemektedirler, aksi takdirde bireysel tarihlerinden böylesine bir seçkiyi okurla buluşturmazlardı. Yaşadıkları yıllarda coşku ile karşıladıkları Atatürk devrimlerini – milliyetçiliğin ön plana çıkarıldığı bu dönemi – milliyetçi-ümmetçi görüşe sahip yazarlar yadırganacak şekilde reddederken, sosyal demokrat ve sosyalist kadın yazarlar hâlâ olumlu değerlendirmektedirler.

Kaynakça

- Aslan, Sema** (2006): Kapak. “İşlenmemiş cevher”, *Milliyet.com.tr* Kitap: <http://www.milliyet.com.tr/2006/08/08/kitap/akit.html> [Son erişim: 13.05.2015]
- Assmann, Jan** (2007): *Das Kulturelle Gedächtnis: Schrift, Erinnerung und Politische Identität in frühen Hochkulturen*, 6. Aufl., München.
- Belli, Sevim** (2006): *Boşuna mı Çiğnedik?*, İstanbul.
- Berek, Mathias** ((2009): *Kollektives Gedächtnis und die gesellschaftliche Konstruktion der Wirklichkeit. Eine Theorie der Erinnerungskulturen*, Wiesbaden.
- Bourneur, Roland, Ouellet, Real** (1989): *Roman Dünyası ve İncelemesi*, çev. Hüseyin Gümüş, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları: 1085.
- Coşkun, Betül** (2011): „Halide Nusret Zorlutuna'nın Romanlarını Kronotopik Okuma”, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* (6/1), s. 860-877.
- Çobankent, Yeşim** (2012): „Dalyaya iki kala İsmet Kür'e maşallah”, *Hürriyet* 25 Şubat 2012: <http://www.hurriyet.com.tr/cumartesi/19994517.asp>.
- Denschlag, Felix** (2012): „Beschleunigung und Vergessen bei Hartmut Rosa und Walter Benjamin“, in: *Tagungsbericht von Agata Sadowska „Gedächtnis, Erinnern und Vergessen im Kontext soziologischer Theorien*, H-Soz-u-Kult: <http://hsozkult.geschichte.hu-berlin.de/tagungsberichte/id=4225> [Son erişim: 07.01.2013].
- Fischer, Heidi** (2008): *Das kulturelle Gedächtnis und die gesellschaftliche Bedeutung von Erinnerungsorten am Beispiel Brandenburger Tor* (eBook / ePub), GRIN Verlag. <http://www.weltbild.de/3/17433950-1/ebook/das-kulturelle-gedaechtnis-und-die-gesellschaftliche.html> [Son erişim: 08.01.2013].
- Halide Nusret Zorlutuna. Türkçe ve Edebiyat Öğretmenlerinin Kaynak sitesi:* http://www.xn--edebiyatgretmeni-twb.net/halide_nusret_zorlutuna.htm [Son erişim: 10.01.2015].
- Halide Nusret Zorlutuna:* <http://www.biyografi.net/kisiyayrinti.asp?kisiid=3174> [Son erişim: 25.12.2014].
- Halide Nusret Zorlutuna:* http://tr.wikipedia.org/wiki/Halide_Nusret_Zorlutuna [Son erişim: 25.12.2014].
- Kür, İsmet** (1991): *Türkiye'de Süreli Çocuk Yayınları*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu. Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Sayı: 50.
- Kür, İsmet** (2011): *Yarısı Roman*, 3. Baskı, İstanbul.
- Writersofturkey*, „İsmet Kür”
http://tr.writersofturkey.net/index.php?title=%C4%B0smet_K%C3%BCr [Son erişim: 12.01.2015].
- Milliyet-Kitap* (2007): “Bir ömre tanıklık eden söyleşiler”, in: *Milliyet.com.tr. Kitap* [Son Erişim: 13.05.2015] <http://www.milliyet.com.tr/bir-omre-taniklik-eden-soylesiler/kitap/haberdetay/28.03.2007/965953/default.htm>

- Özen, Yener/Gülaçtı, Fikret** (2010): „Benlik-Kavramı ve Benliğin Gelişimi. Bilen Benliğe Gereksinim Var mı?“, *Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt-Sayı: 12-2 Yıl: 2010, s. 21-37.
- Schweikle, Günther und Irmgard** (ed.) (1990), *Metzler Literatur Lexikon. Begriffe und Definitionen*, 2. Aufl., Stuttgart.
- Tagungsbericht Gedächtnis, Erinnern und Vergessen im Kontext soziologischer Theorien*. 22.03.2012-23.03.2012, Universität Augsburg, in: H-Soz-u-Kult, 14.05.2012, <http://hsozkult.geschichte.hu-berlin.de/tagungsberichte/id=4225>.
- Welzer, Harald** (2004): „Gedächtnis und Erinnerung“, in: Friedrich Jaeger/Jörn Rüsen (Hg.), *Handbuch der Kulturwissenschaften*, Bd. 3: Themen und Tendenzen, Stuttgart, s. 155-174.
- Weyand, Jan/Sebald, Gerd** (2008): *Soziales Gedächtnis in differenzierten Gesellschaften. Relevanzstrukturen, mediale Konfigurationen und Authentizität in ihrer Bedeutung für soziale Gedächtnisse im generationellen Vergleich*: http://www.sozioogie.phil.uni-erlangen.de/system/files/soziale_erinnerung-antrag-gekuerzt_0.pdf [Son erişim: 08.01.2013].
- Zorlutuna, Halide Nusret** (2009): *Bir Devrin Romani. Bütün Eserleri* 6, 3. Baskı, İstanbul.